

Intelektuál a obec [1990]

Pod pojmenováním „intelektuál“ rozumíme někoho, kdo je schopen rozlišovat, to jest tak říkajíc vnímat rozlišnosti a upřesňovat rozdíly mezi jevy a myšlenkami. Úloha intelektuálů v obci – a v našich časech v politické společnosti – je bezpochyby velmi významná. V čem tedy je problém? Abychom to ukázali, můžeme si třeba zvolit jeden z nejpochybnějších druhů intelektuálů, totiž filosofy. Zvláštnost filosofie spočívá v jejích nepominutelných vztazích k celku světa, obce a člověka. To je důvod, proč filosof musí přemýšlet nejen o situaci své obce, ale také o svých vlastních vztazích k obci. Ve své práci, když vyjasňuje svou situaci v obci a také situaci obce samé, musí plnit dvojí základní závazek. Je především oddán pravdě (nebo moudrosti; *filosofein* lze vyložit, už podle Platóna, jako *filaléthein*). Je však také loajální vůči své obci, vůči své společnosti. Krátce řečeno, je odpovědný za svou obec před pravdou nebo také ve světle toho, co je pravé a spravedlivé.

V českém jazyce je několik slov, označujících principy v životě rozhodujících aktivit, která mají společný etymologický kořen. Tím společným kořenem je pro ně „pravý“, tedy opak „levého“, ale často znamenající spíše „spravedlivý“ jako protivu falešného či chybného (tedy nejen nespravedlivého). Jsou to spravedlnost, právo, pravda, pravidlo, ale také to, co je správné, opravit a napravit, tedy nápravu, atd. atd. Je tam také sloveso „praviti“, znamenající vysloviti majestátně, jako třeba „praviti právo“ nebo „praviti pravdu“. Ve významu všech těchto slov se projevuje jistá konvergence: to pravé nebo to spravedlivé je čímsi, co „býti má“, tedy co se „má“ stát – a člověk je odpověden za to, že se dává k dispozici všemu, co se má uskutečnit jako spravedlivé a pravdivé. V tomto smyslu se vyslovil Emanuel Rádl, asi nejhlubší český myslitel, že pravda – nebo Bůh – vlastně nejsou, ale mají být. Tomu je třeba náležitě rozumět: nejsou to žádná „jsoucna“, dokonce ani ta nejvyšší a absolutní jsoucna. Jejich říší je budoucnost, nejsou žádnou daností, nýbrž přicházejí. Jejich povaha může být označena jako adventivní. V tomto smyslu to, co „má být“, je skutečnější než to, co „jest“ (Rádl).

Člověk – jako každé pravé jsoucno – je situován v časovém světě, tedy nikoli pouze mezi danými věcmi. Minulost už není, ale je třeba vybudovat vztahy k minulosti. Budoucnost ještě není, ale je třeba být pozorný k znamením přicházejících věcí. Budoucnost není žádnou homogenní prázdnotou, ale je strukturovaná. Její struktury se nám otvírají jako rozmanité výzvy: jsou v ní výzvy adresované nám věcmi, živými bytostmi, lidmi. A my musíme naslouchat těm apelům, musíme jim rozumět a také na ně odpovídat. Jsou výzvy spravedlivé a pravé, ale také výzvy falešné. Intelektuál musí vidět a rozeznávat tyto rozdíly a patřičně reagovat. Není to vůbec snadné, neboť naše evropská myšlenková tradice se vyznačuje tím, že přistupuje ke skutečnosti tak, že redukuje svět na dané věci, tedy na předměty. Tato objektivující tendence rozumí nesprávně oněm výzvám už tím, že je chápe jako něco subjektivního. Nejsem to však já, nejsme to my, kdo se obracíme na sebe samy. Rozumět situaci znamená rozumět také oněm výzvám. Situace není stejná před pochopením výzvy a po něm. Každá situace je sice vytvářena subjektem a má v něm svůj střed, ale subjekt sám je též ustaven svými vztahy k nepředmětným a nesubjektivním výzvám, jež se na něho obracejí, jež na něho míří. Existuje také druh výzev, jimž říkáme základní otázky nebo základní problémy. To, jak jsou formulovány, závisí ovšem na nás, ale jsou to ty otázky a problémy samy, které před nás přicházejí, které se na nás zaměřují a které nás vyzývají.

V dějinách lidí, tj. společností, národů, civilizací atd., se často vyskytovaly situace, v nichž se lidem nedařilo zaslechnout nebo porozumět těm nejvýznamnějším výzvám. Avšak kdo je odpovědnější za očekávání, zaslechnutí, pochopení a formulaci, ale také za předávání těch pochopených

výzev – než právě filosofové? Je tu však jeden dosti obtížný problém: kdo pověřil filosofy úkolem tak nesnadným, ale také tak pochybným, jako je chápat, opakovat nebo překládat výzvy, adresované obci, společnosti nebo dokonce světadílu a evropské civilizaci? Je ostatně vůbec možné uslyšet a pochopit výzvy, které nejsou adresovány nám samým, ale někomu jinému, nějakému kolektivu, nějaké společnosti, nějaké obci? Může se filosof stát prostředníkem mezi výzvami adresovanými nějaké obci, nějaké společnosti, nějaké kultuře nebo nějaké epoše? Je vůbec pro filosofa legitimní fungovat jako arbiter nebo jako prorok? Filosofovat znamená toužit po pravdě (nebo po moudrosti), milovat pravdu, ale nevlastnit ji. Filosof zná dvojí základní nebezpečí pro filosofii: být si jist tím, co je spravedlivé a pravé, anebo vůbec nepočítat s tím, že je něco spravedlivé a pravé. Něco takého však není ničím pro život politické společnosti, ničím pro obec. Co je tedy pro filosofa důvodem, aby se angažoval v politickém životě své obce? Jaký má důvod pro to, aby očekával znamení časů a aby se pokoušel jim porozumět, vyložit jejich smysl, vyslovit je a tak předat veřejnosti?

Filosof žije v prostoru (prostředí) společenském a politickém. Všechny jeho aktivity i pasivity mají politické důsledky (a následky), ať si to přeje nebo nepřeje. Avšak filosofie je nepřestávající reflexe, a především reflexe svých vlastních aktivit. Filosof musí vědět, a také chce vědět, co činí jakožto filosof a jako ten, co vyjadřuje své myšlenky. Měl by také vědět, jaké jsou vnější podmínky samotné možnosti, aby se uplatnil jako filosof. Filosof má potřebu, aby ho podporovali občané, potřebuje mít sympatie a zájem ze strany obce, ze strany společnosti. Ale nesmí přizpůsobovat své myšlenky, fakticky obcí či společností přijímané, aniž by přezkoumával jejich oprávněnost. Právě proto se nemůže omezovat jen na interpretace a komentování politického života, a proto také naopak musí čas od času vstupovat na politickou scénu. V takovém případě se nepotřebuje a ani nesmí přizpůsobovat mravům politického života a politických zápasů. Jeho úkolem není vytvořit hnutí či dokonce politickou stranu, ale ten spočívá v prostředkování idejí, které vyjádří a vysloví tak jasně, jak jenom je možno, a jimiž může ospravedlnit své filosofické příspěvky, ale také své politické vize. Jeho úlohou není napodobovat či nahradit politika, ale naopak může a musí prohlašovat své úsudky napříč politickými tábory. Proč?

Filosof zajisté ví, že jeho existence jakožto filosofa je podmíněna a omezena situací jeho obce, tedy situací politickou, ale také kulturní, mravní a duchovní situací určité společnosti. Musí položit zásadní otázku: jaké jsou sociální a politické podmínky obce, umožňující filosofům žít v nich jakožto filosofům. (Tato otázka je také spjata s otázkou historickou: jakých společenských a politických podmínek bylo zapotřebí k tomu, aby vůbec vznikla filosofie a první filosofové?) Vidíme, že není nezbytné okamžitě vytvořit veliké filosofické koncepce politické společnosti nebo státu, aby bylo lze najít některé principy politického života v obci. Pro filosofa je zřejmě a beze všech pochyb první věcí toto: spravedlivá je taková obec, v níž filosofové, a to znamená intelektuálové, kteří milují pravdu a všechno pravé a spravedlivé, mohou žít, myslet a svobodně se shromažďovat a diskutovat s jinými na témata nejaktuálnější pro obec (a pro filosofii), ale především na téma, co je spravedlivé a co je to pravé. Existují totiž politické systémy, v nichž nelze svobodně klást otázku pravdy, ať už proto, že všechno spravedlivé a pravé bylo již soustavně vyloučeno a potlačeno, anebo proto, že všechno, co je spravedlivé a pravé, bylo již odhaleno a oficiálně za takové prohlášeno.

Ve jménu pravdy, která je mocnější než cokoli ve světě, nepřijme filosof nikdy žádnou autoritu ani pozemskou či nitrosvětskou instanci, která by mohla rozhodovat o tom, co je pravé a co je spravedlivé. Na druhé straně žádný opravdový filosof by nechtěl své vlastní ideje vnucovat druhým a obci jako zjevenou a konečnou pravdu. Naproti tomu ovšem bude po celý svůj život zabraňovat tomu, aby se něco podobného dělo z kterékoli jiné strany, a bude klást své kritické otázky každému, kdo by měl autoritářské pretence, a to

proto, aby tak přezkoumával legitimitu takového politického zaměření, zejména však kvalitu jeho myšlenek a jeho argumentů.

V průběhu řady posledních let jsme svědky obrovských proměn v oblasti bývalé sovětské sféry, ale musíme také čelit velikým nebezpečím, a to nejen pro Evropu, ale obecně pro veškeré lidstvo. Připravuje se nové ekonomické a technické sjednocování Evropy; ale zároveň se šíří a prohlubuje nejenom ekonomická, ale sociální a vůbec politická dezintegrace Východní Evropy. V této chvíli je nutno sjednotit všechny intelektuály našeho kontinentu, aby promýšleli možnosti, jak vytvářet a garantovat nějakou pro budoucnost této nové Evropy podstatnější základnu, než čím mohou poskytovat projekty ekonomické, finanční a právní. Nejhlubší krize Evropy spočívá v krizi hroutících se evropských myšlenkových tradic. V této situaci je třeba vidět fenomény, naslouchat výzvám, pokoušet se rozumět znamením časů, které přicházejí, aby se vyjevily. Je však také zapotřebí se vracet k původním zdrojům Evropy ve starém Řecku a ve starém Izraeli. Epocha zpředměťujícího myšlení, které chápalo veškerou skutečnost jako soubor daných věcí, tedy jako předměty, končí. Potřebujeme novou pojmovost, díky které bychom mohli pracovat nejenom s intencionálními předměty, ale také s intencionální ne-předměty. Intelektuálové by měli vidět tento rozdíl, osvojit si nové způsoby myšlení, možná se něčemu naučit i u básníků, ale zajisté nikoli proto, aby ti byli pouze napodobováni. Naše budoucí obce budou potřebovat kritické myslitele, kteří myslí přesně a rozlišují fenomény a koncepce, aby tak bylo možno vidět a chápat, co je spravedlivé a co je pravdivé. Pravé pro všechny.

Všech 5 listů (děrných) francouzského textu nese datum 21.X., ale bez roku. Snad šlo už o r. 1990. (Na 4. listu vzadu jsou mou rukou poznámky z diskuse v Paříži, svolané Asociací ana Husa.) [pozn. aut.]